

Zdeněk Hazdra: Šlechta na obranu republiky

Lidové noviny 14. září 2013, str. 24

Před pětasedmdesáti lety se česká šlechta postavila na obranu státu ohroženého sousední velmocí. Sedmdesát procent českých šlechticů se hlásilo k německví a někteří z nich se stali aktivními podporovateli Henleinova totalitního hnutí. Zbylí ovšem podporovali republiku a mnozí z nich se dokonce zapojili do protinacistického odboje.

Musela to být velmi zvláštní chvíle, jejímž dějištěm se stal Pražský hrad v časech, kdy se vystupňoval tlak hitlerovského Německa na Československou republiku. Když se lidé v novinách dočetli, že se 17. září 1938 dostavila k prezidentu Edvardu Benešovi dvanáctičlenná delegace zástupců starých šlechtických rodů, aby jménem svým i řady dalších rodů deklarovala své odhodlání bránit celistvost státu a věrnost zemi ohrožované nacistickým sousedem, jednalo se pro mnohé nepochybně o překvapení.

Avšak na druhou stranu nemuselo být tak úplné. Ve 30. letech se totiž ukazovalo, že vliv šlechty zdaleka nevymizel, přestože jej demokratické prostředí republikánského Československa výrazně umenšilo. Zmentálního hlediska pro ni nebylo jednoduché přivyknout demokratizačním tendencím zpochybňujícím její výsostné pozice. Republika zrušila šlechtu jako stav a příslušný zákon zakázal ve veřejném životě používání titulů vyznačujících šlechtictví. Především pak bývalou aristokracii silně zasáhla pozemková reforma. Přitom od vztahu k půdě se odvíjelo i vlastenectví šlechty. Nevztahovalo se k nacionalismu v jazykové podobě, tak jak jej vyprofilovalo 19. století, ale k zemi. Tuto formu patriotismu posiloval šlechtický kosmopolitismus, pro který byla typická mnohojazyčnost. I tento faktor, nestejně pojmání vlastenectví, šlechtu „odděloval“ od národa konce 19. a začátku 20. století.

Všechny zmíněné aspekty jsou velmi podstatné pro pochopení vývoje šlechtické společnosti a pro její postoje k autoritářským režimům. V aristokratických kruzích mnohdy nalézaly pozitivní odezvu. Konzervativní stavy v nich obecně spatřovaly možnost účinné obrany před nebezpečím bolševizace Evropy a především naději – jak se záhy ukázalo iluzorní – v obnovení svých ztracených pozic.

„Bolševická stvůra Československo“

V českých podmínkách se na jedné straně zformoval početný tábor inklinující k německví. Tvořil více než 70 procent v českých zemích žijící šlechty. Jeho přívrženci často vystupovali s čím dál větší otevřeností nepřátelsky proti Československu. Neváhali přitom využít četných kontaktů na své britské protějšky, razící politiku usmiřování Německa, jehož vůdce navíc řada z nich obdivovala. Pronacistické zaměření bylo zřejmé u Ulricha Kinského, který působil v Londýně mezi Hitlerovými důvěrníky, k nimž náleželi také hrabě Adolf Dubský s Karlem Khuenem. Kinský dokonce neváhal prohlásit, že Československo „jakožto bolševickou stvůru je třeba rozdrtit“. Takto názorově vyhranění šlechtici pomáhali působit prostřednictvím spojení s britskou aristokracií na tamní veřejné mínění a politické kruhy. Obzvláště aktivním byl Max Egon von Hohenlohe Langenburg, který se podílel na financování Henleinova hnutí. Na svém sídle na Červeném hrádku u Chomutova, kde se odehrávaly naaranžované proti československé demonstrace, hostil v srpnu 1938 „osudnou misi“ lorda Waltera Runcimana, která přicestovala do Československa, aby pomáhala moderovat jednání mezi vládou a Henleinovou SdP. V duchu politiky appeasementu se však mise snažila přimět československé politiky k co největším ústupkům vůči požadavkům Sudetoněmecké strany.

V těchto vypjatých chvílích nezůstala stranou veřejného dění ani pročesky orientovaná část šlechty. Byla sice početně slabší, čítala zhruba třetinu příslušníků někdejší zemské šlechty, ale postupně se s Československem a jeho představiteli sblížovala. Jako příklad uveďme poměrně vřelé kontakty orlických Schwarzenbergů s oběma prezidenty T. G. Masarykem a E. Benešem, o němž Bedřich Schwarzenberg hovořil coby o „člověku naší důvěry“ a jeho zvolení prezidentem označil za „jeden z nejšťastnějších dnů tohoto státu“.

Mobilizace české šlechty

Reprezentanti dvanácti šlechtických rodů, které přijal prezident Beneš v onom osudovém měsíci, cítili spolu s prezidentem nejistotu naplněnou chmurnými obavami z toho, co by mohlo brzy nastat. Setkání se odehrálo pouhé dva dny poté, kdy vláda Velké Británie přijala v Berchtesgadenu Hitlerem vyslovené požadavky na zabránění všech československých území obývaných z padesáti procent německým obyvatelstvem. Svým způsobem šlo také o dozvuk Runcimanovy mise, během níž se Zdenko Radslav Kinský společně s dalšími českými aristokraty pokoušel seznámit lorda Runcimana a jeho souputníky s jinými názory šlechty žijící v českých zemích, než jaké zastával například Max Hohenlohe či Ulrich Kinský.

Společně se zástupcem chlumecké větve Kinských se audience účastnili autor znění manifestu a Kinského nevlastní syn Karel VI. Schwarzenberg, dále pak Jan Adolf z Lobkowicz, Zdenko z Kolowrat, Rudolf

Theobald Czernin, Leopold Sternberg, Weikhard Colloredo-Mannsfeld, Karel Parish, František Jindřich Dobrzenský, Hugo Strachwitz, Karel Belcredi a v neposlední řadě mluvčí celé delegace František Kinský z Kostelce nad Orlicí, který deklaraci přečetl. Uvedl ji zdůvodňujícími slovy: „Pane prezidente, za těchto dnů všechny stavy a třídy našeho národa svorně projevují svou vůli zabránit porušení starých hranic našeho státu. Proto i řada členů starých rodů naší vlasti nás pověřila, abychom se k Vám dostavili s podobným projevem. Věrnost k českému státu, který naši předkové pomáhali budovati a po tisíc let udržeti, je pro nás povinností tak samozřejmou, že jsme se rozmýšleli ji výslovně zdůrazniti.“

V projevu se prolínala minulost s přítomností a budoucností prostoru, v němž spolu či vedle sebe žili a nadále měli žít Češi s Němci, přičemž ono soužití den ode dne těžklo: „Naše přání, aby staré hranice České koruny zůstaly neporušeny, vychází zajisté také ze starosti o budoucnost našich potomků i z pocitu odpovědnosti za svobodu a blaho českých Němců. Naši předkové vždy usilovali o přátelský poměr obou národů v zemi usazených, a tak i my toužíme po tom, aby i naši krajané německého jazyka mohli sdílet s námi lásku k nedělitelné vlasti.“

Kinský proti příbuzným

Text prohlášení měl původně přednést přední činitel Svazu československých velkostatkářů Zdenko Kolowrat z Rychnova nad Kněžnou. Avšak František Kinský, stařešina mezi českou šlechtou, vyjádřil přání učinit tak sám. Chtěl se tímto způsobem rezolutně postavit proti názorům, které zastával jeho příbuzný Ulrich Kinský z České Kamenice, jenž patřil k známým postavám Sudetoněmecké strany a podporovatelům nacistické politiky. Z toho důvodu byli také na Hradě přítomni dva delegáti rodu Kinských, zatímco ostatní rody byly reprezentovány vždy jedním zástupcem.

O čtyři měsíce později, v úterý 24. ledna 1939, po Benešově abdikaci a nástupu Emila Háchy do prezidentského úřadu, směřovala na Pražský hrad opět šlechtická delegace, aby prostřednictvím svého „doyena“ Františka Kinského vyslovila „vůli plnit všechny své povinnosti“.

Vykrytalizování postojů šlechty žijící v historických hranicích českého státu pak dosáhlo vrcholu krátce po vypuknutí druhé světové války. Navzdory tlaku, aby se přihlásila k německé národnosti, dala část zemské šlechty v dopise Františka Schwarzenberga (bratra Karla VI. Schwarzenberga, autora deklarace ze září 1938) státnímu prezidentu Emilu Háchovi v září 1939 jasně najevo svůj příklon k českému národu. Kromě zástupců ze září 1938 a jiných česky cítících rodů připojili podpis i ti, kteří se sice nepovažovali za Čechy, ale nesohlasili s pronásledováním těch českých šlechticů, kteří se odmítali přes hrozby a nátlak hlásit k německému. Jednalo se o více než osmdesát signatářů pocházejících z přibližně třiceti rodů, které vyvažovaly proněmecky orientovanou a v nejednom případě s nacismem sympatizující šlechtu.

Ve druhé dekádě existence československého státu již slábla ostrá protišlechtická rétorika příznačná pro první roky republiky. Současně sílil vliv konzervativní pravice, čímž se otevíraly i větší možnosti pro působení šlechty ve veřejném životě. Připomínané deklarace dokládají poslední veřejné vystoupení významné části šlechty v českých dějinách. Jestliže v „předmnichovských“ dnech vyjádřili někteří její zástupci své státoprávní postoje a postavili se tak za zachování českého, respektive československého státu v jeho stávajících hranicích, v posledním prohlášení se zcela očividně přimkli k češtví. Hrdě se hlásili ke svým rodovým kořenům a smysl své existence spatřovali, jak nyní dali najevo, ve službě národu a vlasti, ačkoliv ne všichni signatáři byli českého původu a ne každý z podepsaných se bytostně ztotožňoval s československým státem, jeho formou a státním zřízením.

Tento postoj také řadu z nich přivedl do odboje. Nesmazatelnou stopu v něm zanechal hrabě Zdeněk Bořek-Dohalský, který nakonec skončil na popravišti. Udržoval osobní kontakt se státním prezidentem Emilem Háchou a s odbojem spolupracujícím premiérem Aloisem Eliášem. Podílel se na zpravodajském spojení mezi domácím demokratickým hnutím odporu a londýnskou exilovou vládou, stejně jako František Schwarzenberg (hlavní autor prohlášení české šlechty ze září 1939 a v květnu 1945 účastník pražského povstání) a Jindřich Kolowrat-Krakovský, činný v rámci odbojové skupiny Parsifal, tvořené bývalými zaměstnanci ministerstva zahraničních věcí. Někteří šlechtici vstoupili do československých vojenských jednotek na Západě (Eduard Lobkowicz a Bedřich Jeroným Colloredo-Mannsfeld). Max Lobkowicz zase působil u britského královského dvora jako velvyslanec československé exilové vlády v Londýně. Rovněž František Kinský, mluvčí signatářů šlechtických deklarací, se dostal do střetu s nacisty. V listopadu 1943 ho zatkl gestapo a o čtyři měsíce později, v březnu 1944, ho německý zvláštní soud odsoudil ke dvěma rokům a devíti měsícům odnětí svobody. Společně s ním v lavici obžalovaných usedli i Rudolf Theobald Czernin z Dymokur a Karel Viktor princ Rohan. Všechny tři soud uznal vinnými z úmyslného poslechu cizího rozhlasového vysílání. Symbolicky pak vyznívá závěr války, kdy se poručík Karel Schwarzenberg se svým nevlastním bratrem Norbertem Kinským jako účastníci národního povstání v Čimelicích podíleli na dojednání složení zbraní posledních vzdorujících jednotek SS, vedených taktéž šlechticem, hrabětem Carlem von Pücklerem.

Aktivita k českému národu se hlásící šlechty nepřehlédl ani zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich. Nedlouho před svojí smrtí stačil ještě uvalit nucenou správu na majetky hlavních exponentů české šlechty, jejichž zabavenou půdu zamýšlel využít pro účely německé kolonizace. Rozhodnutí zdůvodnil mimo

jiné právě odkazem na prohlášení věrnosti československému státu, které dotyční učinili během přijetí u prezidenta Beneše v září 1938 a které nebylo dílem náhody.

Dlouhých šest let nacistické okupace, naplněných nezměrným utrpením a ztrátami na životech, zanechalo hluboké stopy v myslích lidí. Válečný prožitek, který si česká společnost odnášela, sdílela spolu s ní také ta část šlechty, jež se pokládala za českou a svůj úděl spojila s osudem národa. Činnost jejích zástupců v řadách občanského odboje to přesvědčivě dokládá. Avšak na tento obraz šlechty – mimo té proněmecké či přímo pronacistické, jež byla nucena opustit svá někdejší sídla společně s ostatními odsunutými německými spoluobčany – se mělo brzy zapomenout. Opět se vracel v 19. století vytvořený mýtus o zrádné a cizácké šlechtě, který komunistická propaganda zahrnula do jí hlášaného třídního boje. Ten se naplno rozhořel nedlouho po válce. Již tři roky poté, co se zabouchly dveře za nacisty, drželi komunisté otěže moci pevně ve svých rukách.